

IDO WEIJERS^a

Stoppen met criminaliteit door jongvolwassen veelplegers: de rol van de vriendin en de moeder

Panopticon, 41 (6), 516-529
© 2020 Maklu | ISSN 0771-1409 | November 2020

^a Emeritus hoogleraar, Jeugdrechtspiegeling, Universiteit Utrecht (corresp.: i.weijers@uu.nl)

DESISTANCE FROM CRIME BY YOUNG ADULT REPEAT OFFENDERS: THE ROLE OF GIRLFRIENDS AND MOTHERS

Female significant others in the lives of repeat offenders are assigned a good measure of responsibility for protection against further offending. This article explores the role of girlfriends and mothers of young adult persistent offenders in the process of desistance from crime as experienced by these young men. It presents the results of 21 in-depth interviews with persistent offenders. We conclude that it does not seem likely that a young recidivist would desist *because* of his girlfriend. However, a secure, lasting relationship could have a positive influence on a young repeat offender, once the young man has decided to quit. The parents appear to play a more pivotal role, that is, as soon as the young adult persister realizes what misery his criminal lifestyle brought to his parents.

Keywords: desistance, young adults, persistent offenders

Kernwoorden: desistance, jongvolwassenen, veelplegers

1. INLEIDING

Er is recent in diverse studies aandacht gevraagd voor de onbedoelde gevolgen van strafrechtelijke sancties voor de omgeving van veroordeelden (VAN 'T HOFF-DE GOEDE, 2018; BEYENS, et al., 2014; LEE, et al., 2014; DIRKZWAGER, et al., 2009). Met name gezinsleden van gevangenen worden vaak genoemd als 'verborgen slachtoffers' (JARDINE, 2018; CODD, 2008; COMFORT, 2007). Er wordt vooral gewezen op de negatieve gevolgen van detentie, waarbij door sommigen wordt gesproken van 'collateral' victims (LIGHT & CAMPBELL, 2006). De aandacht richt zich deels op de gevolgen voor kinderen van veroordeelden (LAUWEREYS, 2019; 2017; KRÜGER, et al., 2017; HAIRSTON, 2007) en deels op de gevolgen voor vrouwen die een belangrijke rol spelen in het leven van veroordeelde mannen (VAN 'T HOFF-DE GOEDE, 2018; HALSEY & DEEGAN, 2015; CHRISTIAN & KENNEDY, 2014). Er wordt op gewezen dat met name vriendinnen en echtgenoten door detentie van hun criminele partner niet alleen van hem worden gescheiden, maar dat deze achterblijvende vrouwen vaak ook worden opgezaald met allerlei problemen, variërend van eenzaamheid en chronische vermoeidheid tot afwijzing door hun omgeving, problemen met de financiën, met de opvoeding van hun kinderen en met hun gezondheid.

Tegelijkertijd zijn er vanuit justitie en ook vanuit de maatschappij meestal hoge verwachtingen jegens de achterblijvende vrouwen wat betreft hun vermogen om te voorkomen dat hun partner weer in de fout gaat. Sommige onderzoekers constateren dat het zwaarste deel van de zorg voor veroordeelde mannen wordt opgebracht door de vrouwen in

hun directe omgeving – hun partners en moeders (HALSEY & DEEGAN, 2015; CODD, 2007; NASER & VISHER, 2006). Zo is er al vaak op gewezen dat zij bijvoorbeeld overal het grootste en meest trouwe deel van de gevangenisbezoekers vormen (cf. COMFORT, 2003; HAIRSTON, 1991). Deze verwachting omtrent de partners van criminele mannen sluit aan op de dominante gedachte in de criminologie dat zij een remmende invloed kunnen hebben op het routineuze criminele gedrag van hun vriend of echtgenoot (BERSANI & DOHERTY, 2013; THEOBALD & FARRINGTON, 2009; BERSANI, et al., 2009; FARRALL, et al., 2009; SAMPSON, et al., 2006; LAUB & SAMPSON, 2003). Er rust dus van twee kanten grote druk op de vrouwen die een belangrijke rol spelen in het leven van mannen die regelmatig met politie en justitie in aanraking komen, bij herhaling worden veroordeeld en vaak worden gedetineerd. Die verschillende soorten druk lijken ook nog eens verre van gemakkelijk te combineren (HALSEY & DEEGAN, 2015: 147; CODD, 2007: 260).

In dit artikel staat de vraag centraal of en in hoeverre vrouwen die veel betekenen in het leven van regelmatig veroordeelde mannen en die het zwaar hebben als gevolg van hun gedrag, inderdaad in staat lijken een belangrijke rol te spelen in het proces van stoppen met criminaliteit van deze mannen. Het artikel focust daarbij op een specifieke leeftijdsgroep, namelijk jongvolwassen veelplegers, ergens tussen begin en eind twintig. De twee categorieën waar onze studie zich op richt, betreffen de vriendinnen en de moeders van deze jongvolwassenen. Dit zijn jongemannen die vanaf hun jeugd zeer regelmatig met politie en justitie in aanraking zijn gekomen en die meermaals hebben vastgezeten, waar de partners en de ouders dan ook geregeld mee geconfronteerd zijn en onvermijdelijk onder gebukt zijn gegaan. Wij richten ons op de visie van de betreffende jongemannen op de rol van hun vriendin en hun ouders in de afweging om te stoppen of door te gaan en bij de mogelijk alternatieve inrichting van hun leven. Met name de moeders blijken daarbij een belangrijke rol te spelen.

Zeven jaar geleden deden wij in dit tijdschrift verslag van een kleinschalig onderzoek naar *desistance from crime* door jonge veelplegers (WEIJERS, et al., 2013). Aan de hand van 22 diepte-interviews met jongvolwassenen die langdurig en meestal zwaar in de criminaliteit hadden gezeten maar inmiddels waren gestopt, zoomden wij in op de vraag hoe zij hun eigen aandeel in het stopproces zagen en op de rol die vriendinnen en ouders daarbij speelden. Dit artikel kent een vergelijkbare opzet. Aan de hand van 21 uitvoerige en diepgaande interviews met jongvolwassen veelplegers van gemiddeld 22 jaar worden hun ervaringen met stoppen of doorgaan onderzocht. Wij onderzoeken allereerst hun eigen actieve rol in het desistance proces, ook wel aangeduid als *human agency* (e.g. HEALY, 2013). Vervolgens gaan we in op hun visie op de rol van hun partner en moeder in dit proces.

2. EEN VERVOLGSTUDIE

De gemeente Utrecht hield elk kwartaal een lijst bij met tientallen minderjarige veelplegers – jongeren die voor meer dan vijf delicten geregistreerd stonden bij de politie. De jeugdfelicieren van het parket vroegen zich af of deze problematische jongeren niet een speciale aanpak nodig hadden. Zij verzochten ons daar onderzoek naar te doen en hen op grond daarvan te adviseren over de aanpak van deze jongeren. In het kader van deze opdracht hebben we gedurende twee jaar ruim 80 random verzamelde dossiers onderzocht van jongeren die het Openbaar Ministerie (OM) op de gemeentelijke lijst van jonge veelplegers had geplaatst. Daarna zijn alle relevante dossiers die over deze jongeren aanwezig waren bij diverse ketenpartners geanalyseerd en zijn regelmatig de casusbesprekingen bijgewoond die over hen werden georganiseerd in het Veiligheidshuis – dit is de regionale organisatie waar de laatste decennia gegevens worden uitgewisseld bij belangrijke casuïstiek betreffende zorg en veiligheid door OM, politie, reclassering, gemeente en andere betrokken partijen. Zo konden we behalve de politie- en justitievermeldingen ook de schoolgang en de gere-

gistreeerde problemen van het kind en overige problemen in gezin en buurt inventariseren (WEIJERS, et al., 2010).

Enkele jaren later ontstond het idee deze rijke voorraad aan data te gebruiken als basis voor een vervolgonderzoek om te zien hoe het deze jongeren – inmiddels begin twintig – vervolgens was vergaan. Na overleg met het OM en het Ministerie van Justitie en goedkeuring door het Ministerie en het College van Procureurs-generaal werd besloten tot een dergelijk vervolgonderzoek onder garantie van anonimiteit van de betrokken respondenten. Dit artikel is daarvan een van de resultaten (Zie verder WEIJERS & VAN DRIE, 2014; VAN DRIE, 2017; WEIJERS, 2019; WEIJERS, 2020). Een groot voordeel van deze opzet leek ons dat we hiermee – in tegenstelling tot onze studie uit 2013 en tot de meeste desistancestudies (verg. bijvoorbeeld THEOBALD & FARRINGTON, 2009; LAUB & SAMPSON, 2003; LEIBRICH, 1993) – waarschijnlijk niet alleen met jongvolwassenen te maken zouden krijgen die (al geruime tijd) waren gestopt en dus duidelijk terugkeken op hun stopproces.

Door onze keuze om bij een grote groep jonge veelplegers enkele jaren later te onderzoeken hoe het er met ze voor stond, was de kans immers groot dat we op een flink aantal respondenten zouden stuiten dat nog helemaal niet was gestopt en dat ook nog allerminst van plan was. Bovendien was er grote kans dat we twintigers zouden treffen die alleen nog maar lichte twijfel hadden, maar desondanks vooralsnog gewoon doorgingen. En waarschijnlijk ook jongemannen die al bezig waren flinke stappen te zetten richting een alternatief leven. We beoogden met andere woorden met deze opzet vooral om een echt inkijkje te krijgen in hoe deze jongvolwassenen het stopproces beleefden en hoe ze de rol van partners en ouders ervoeren ‘tijdens het stopproces’. Juist door in te zoomen op degenen die nog niet waren gestopt, hoopten we het proces van *desistance from crime* zo dicht mogelijk te kunnen benaderen. Op die manier verwachtten we een realistisch, althans zo min mogelijk naderhand gekleurd beeld te kunnen verkrijgen in hoeverre deze jongvolwassenen bij hun beslissing om te stoppen of door te gaan op dat moment rekening hielden met de mening en gevoelens van hun partner en/of ouders.

Deze opzet bleek voor deze studie inderdaad gunstig uit te pakken, aangezien we ontdekten dat slechts 25% van onze respondenten drie jaar lang geen contact meer met politie en justitie bleek te hebben gehad en ruim 35% (tenminste) twee jaar niet in contact was gekomen met justitie (WEIJERS & VAN DRIE, 2014: 29-37). De desisters vormden dus een minderheid, die bovendien vaak al (veel) eerder was gestopt. Deze maatschappelijk gezien somber stemmende uitkomst betekende dat wij als onderzoekers het geluk hadden dat de meerderheid van onze respondenten bleek te bestaan uit persisters, ‘twijfelaars’ en ‘voorbereiders’, kortom jongemannen die nog midden in het proces van wel of niet stoppen zaten (WEIJERS & VAN DRIE, 2014: deel 2).

3. INTERVIEWS

Desondanks bleek ons voornemen om in deze vervolgstudie een nieuw en sterk accent te leggen op de belevingskant van het desistanceproces op basis van uitgebreide diepte-interviews allesbehalve gemakkelijk te realiseren. Dit was allereerst een gevolg van het feit dat een institutionele noemer ontbrak, een kader waarbinnen deze respondenten aanspreekbaar waren. En uiteraard speelde mee dat in het algemeen geldt, dat desisters er niet naar uitkijken om aan hun leven van weleer herinnerd te worden en dat persisters interviewers in eerste instantie wantrouwen en zich afvragen of ze van de politie zijn of informatie doorspelen naar de politie. Met veel inspanningen lukte het uiteindelijk om 21 van de eerder door ons onderzochte groep te spreken. Allemaal jonge mannen, inmiddels gemiddeld bijna 22 jaar oud. Voor onze interviews gebruikten wij een uitgebreide vragenlijst, gebaseerd op de levensloopcriminologie, met speciale aandacht voor de tijdslijn in de levensloop en ijk-

punten daarin. Er werd gevraagd naar de achtergrond en thuissituatie van de respondent, naar de delictgeschiedenis (type delicten, met wie, etc.) en naar het proces van stoppen. De semigestructureerde interviews, die één à twee uur duurden, werden afgenomen door speciaal getrainde interviewers, op de band opgenomen, in verbatim uitgewerkt en daarna gecodeerd op onderwerp. De verbatims werden onderverdeeld in *special classes* - m.n. wat betreft de primaire invloedfactoren – partner, ouders, werk of anders.

Alle interviews vonden uitdrukkelijk op vrijwillige basis en onder vermelding van garantie van anonimiteit en volledige onherkenbaarheid plaats. Ze werden ‘onbevangen’ afgenomen, aangezien de interviewers van tevoren geen inzage hadden in de politiedossiers over deze respondenten. Pas (enige tijd) na het interview werd door ons het betreffende dossier geanalyseerd en werden eventuele actuele politiesignaleringen en meldingen tijdens de casusbesprekingen in het Veiligheidshuis als essentiële *reality check* in desistance-onderzoek erbij betrokken. Pas daarna werd bepaald tot welke categorie de betreffende respondent moest worden gerekend. Dat een dergelijke *reality check* werkelijk noodzakelijk was bleek een heel enkele keer waarin een jongeman met stelligheid verzekerde dat hij er nu ‘echt helemaal klaar mee’ was, maar dat in de politiegegevens zichtbaar was dat dat toch iets genuanceerder lag en dat hij nog maar zeer kort voor ons gesprek was opgepakt wegens een woninginbraak of ander strafbaar feit. Door de combinatie van de interviews met analyse van de actuele politie-registraties en de aanvullende documentatie aangaande deze 21 personen konden we zien of we met een duidelijke desister (tenminste 3 jaar gestopt) of een uitgesproken persister te maken hadden, of dat het ging om iemand die twijfelde maar nog wel door ging, of iemand die al enige tijd niet meer voorkwam in de politie- en justitieregistratie en die duidelijk bezig was zijn leven anders te organiseren (WEIJERS, 2020).

Van de 21 geïnterviewden bleken zes uitgesproken persisters, met typerende uitspraken als ‘Kijk, ik heb geen opleiding afgemaakt en ook geen werk. Wat moet ik dan?’ (Hans), ‘Er is gewoon niks anders voor mij’ (Nabil) en ‘Met 350.000 euro op mijn bankrekening hebben jullie van mij geen last meer’ (Mustafa), ‘Van 13/1400 euro in de maand ga ik niet rond kunnen komen’ (Jordan), ‘Ik moet een inkomen hebben van minimaal 2500 euro’ (Bobbie)¹ (WEIJERS & VAN DRIE, 2014: 41-67).

Vijf anderen waren ambivalent en hadden twijfels maar gingen vooralsnog gewoon door: ‘Je voelt je eigen wel fijner (als je stopt)’ (Fouad), ‘Ik wil een voorbeeld zijn voor mijn zontje en dat ben ik nu niet’ (Marco), ‘Mijn laatste veroordeling was zwaar. Maar je kan je er maar het beste gewoon bij neerleggen’ (Michael), ‘Ik wil kunnen genieten, heb meer geld nodig. Een baan van negen tot vijf is leuk, dat ben ik ook wel van plan, maar wat kan je met 1800 euro per maand’ (Mohammed), ‘Over 10 jaar denk ik dat ik dit allemaal achter me heb gelaten. Het liefste heb ik dan gewoon werk. (...) ik zou wel graag een vaste baan willen. Het liefste als maatschappelijk werker of hulpverlener’ (Abdel) (WEIJERS & VAN DRIE, 2014: 69-98).

Vier anderen kwamen al één of twee jaar niet meer voor in de politieregistratie en zij hadden ook duidelijk stappen gezet in een alternatieve richting. En tenslotte bleken zes anderen met uitgesproken afstand tot hun verleden ook volgens de politiegegevens al tenminste drie jaar gestopt.

4. DELICTGEDRAG, KIND- EN GEZINSPROBLEMEN

Het type delicten liep sterk uiteen en varieerde van diefstal en inbraak tot straatroof, terwijl ook drugshandel en (zware) mishandeling regelmatig voorkwamen. Ook zagen we voortdurend combinaties van vermogens- en geweldsdelicten met talloze verkeersdelicten (inclusief de vele boetes die dat tot gevolg had en de schulden die deze jongemannen hiermee

1 Alle namen in dit artikel zijn gefingeerd met het oog op de anonimiteit.

opbouwden). Daarom concludeerden we dat we allerm minst te maken hadden met ‘specialisten’ – geraffineerde misdadigers die alles op alles zetten om uit handen van politie en justitie te blijven. Dat correspondeerde met hun IQ dat vaak opvallend laag lag, veel bijzonder onderwijs en nauwelijks afgemaakte opleidingen en daarmee ook nauwelijks kansen op de arbeidsmarkt. De gemiddelde leeftijd bij de start van het eerste onderzoek was 16 jaar. Gemiddeld hadden ze toen al 12,5 geregistreerde delicten op hun naam staan, variërend van vijf tot meer dan 20 delicten per persoon, met als aanvangsleeftijd van eerste politiecontact gemiddeld 13 jaar. Toen we ze interviewden in het kader van de vervolgstudie waren ze gemiddeld 22 jaar.

Voor deze jongeren was schoolgaan vaak een kwelling, niet alleen vanwege hun lage IQ, maar ook vanwege hun veel voorkomende gedragsproblemen, met name ADHD. Daardoor hadden ze niet alleen vaak botsingen met docenten en werden ze geregeld van school gestuurd, maar hadden ze ook vaak ruzies met klasgenoten. Die problemen deden zich met name voor kort na de overstap naar het voortgezet onderwijs. Daarbij kwam dat hun thuisituatie verder van stabiel was – veel huiselijk geweld, extreem problematische echtscheidingen, verslaving, armoede, huurschulden en huisuitzettingen. In twee derde van deze gevallen werd over het gezin gerapporteerd dat er onvoldoende toezicht op de kinderen was. In driekwart van de gezinnen waren andere gezinsleden bekend bij de politie – in 30% van deze gezinnen betrof dat de vader; in 40% een oudere broer – hetgeen intergenerationele overdacht van crimineel gedrag doet vermoeden.

5. HUMAN AGENCY, WORSTELING, INNERLIJK CONFLICT

De afgelopen jaren is in diverse studies geconcludeerd dat stoppen met een ingesleten criminele levenswijze door de betrokkenen wordt ervaren als een pijnlijke worsteling, juist in het licht van een vergelijkbare sociale achtergrond als in onze studie werd aangetroffen – laag IQ, nauwelijks afgemaakt onderwijs, weinig stabiele gezinssituatie en ‘stoere’, verkeerde voorbeelden in de directe omgeving van familie en straat (NUGENT, 2017; HEALY, 2015; CALVERLEY, 2013; BOTTOMS & SHAPLAND, 2011). Onder deze condities betekent stoppen een radicale ingreep, hard werken, er volop mee bezig zijn en vastbesloten zijn om ondanks tegenslagen een andere weg in te slaan. Deze constatering staat haaks op de opvatting van SAMPSON en LAUB dat stoppen zou moeten worden gezien als iets wat vrijwel ongemerkt plaatsvindt - *desistance by default* (SAMPSON & LAUB, 2003: 278-279). Belangrijk blijkt daarbij dat het gaat om personen die niet alleen veel delicten hebben gepleegd, maar daar ook een (vrijwel) dagelijkse gewoonte van hebben gemaakt. Zij beschouwen dit als hun werk en hun manier van leven en zij beseffen dat ze vanwege hun crimineel CV en hun veelal gebrekkige scholing, vaak in combinatie met langdurige gedragsproblemen, heel weinig uitzicht hebben op een aangenaam sociaal en conventioneel leven. Dat betekent dat ze allerm minst ‘zonder er zelf erg in te hebben’ op een leven zonder criminaliteit kunnen overstappen (NUGENT & SCHINKEL, 2016; HLAVKA, et al., 2015; FARRALL, et al., 2010).

In onze vervolgstudie constateerden we dat uitsluitend degenen, die er heel vroeg in de adolescentie na één of twee jaar van één of meer series heftige delicten en sancties in waren geslaagd te stoppen, in staat waren relatief gemakkelijk een positieve draai aan hun leven te geven. Zij konden de draad richting onderwijs, baantjes etc. vaak met hulp van een goed reclasseringscontact weer redelijk soepel oppakken. Voor diegenen die nog crimineel actief waren rond hun 18e lag dat echter veel ingewikkelder. Ze misten een normaal dagritme, schoolroutine, arbeidsroutine en sociale vaardigheden die niet alleen nodig zijn voor scholing en werk, maar ook om bijvoorbeeld een uitkering aan te vragen. Het was voor hen ook een enorme drempel om hun vrienden van de straat los te laten, nee te zeggen tegen aantrekkelijke klussen en perspectief te zien in een leven zonder criminaliteit, zonder uitzicht

op een aantrekkelijk inkomen en een redelijk betaalbaar huis. Stoppen met criminaliteit betekende voor deze jonge veelplegers niet alleen een streep door het geloof in een gemakkelijk luxe-aventje maar ook een radicale verandering van levensstijl en zelfconcept (verg. COPP, et al., 2019; GRAY, 2013; MARUNA & FARRALL, 2004; LIEBRICH, 1993).

De desisters maakten duidelijk dat zij indertijd voortdurend bezig waren geweest met de vraag 'doorgaan of stoppen?' Ook degenen die pas één of twee jaar duidelijke stappen in een andere richting hadden gezet gaven te kennen dat ze steeds met die vraag worstelden. Zo zei één van degenen die bezig was zijn leven anders te organiseren, maar die op dat moment voor de zoveelste keer kort vast zat (niet voor een ernstig delict maar vanwege weer een paar maal rijden zonder rijbewijs): *'Ik kijk dan om mij heen en zie alleen maar oudere mannen die vast zitten en dan denk ik bij mijzelf: dat wil ik niet! Als ik die leeftijd heb wil ik al drie, vier kinderen hebben, wil ik getrouwd zijn. Dan wil je toch niet meer bezig zijn met die slechte dingen waar je mee bezig bent. (...) Als iemand tegen mij zegt van "ik weet een goeie klusje voor jou", zou ik zeggen 'doe het lekker zelf, als ie goed is, die klusje'"* (Abas).

Maar eigenlijk nog belangrijker is, dat zelfs degenen die vooralsnog gewoon doorgingen en in die zin nog sterk leken op de echte persisters, maar die intussen wel toegaven dat ze het langzamerhand zat waren, in feite continu bleken af te wegen of het nog wel loonde om door te gaan. Zij gaven niet alleen toe dat de stress en het steeds weer vastzitten en dan hun vriendin te moeten missen hen langzamerhand tegen stond. Ze betwijfelden of ze hier nog lang mee zouden doorgaan, alleen: 'wat dan ...?' Zo zei één van hen dat hij nu echt van plan was om te gaan stoppen: *'Omdat ik weet dat je in de volwassen gevangenis krijg je een veel langere straf. En het is niet alles in het leven. Maar ik moet het echt... als ik nu nog zoiets zou doen dan moet het 't echt waard zijn. Niet voor drie- of vierduizend euro, dan is het zo weer op.'* Tegelijkertijd zegt hij dat hij steeds minder is gaan plegen, om 'zich te trainen': *'Dat je met minder kan rondkomen, dat is het voornamelijkste'* (Fouad).

Desistance by default zijn we in geen enkel geval tegengekomen. We zagen daarentegen dat feitelijk stoppen en de beslissing daartoe steeds werden voorafgegaan door wat LIEBRICH heeft benoemd als 'innerlijk conflict' (LIEBRICH, 1993). Steeds werden daarbij de persoonlijke voordelen afgewogen tegen de nadelen. Pas als de jongemannen tot de conclusie kwamen dat de nadelen overwogen, kwamen ze vroeg of laat tot het besluit te stoppen.

6. ROL PARTNER

14 van deze 21 jongvolwassenen hadden een relatie ten tijde van het interview, meestal serieus en al enkele jaren. Drie van hen hadden een kind. Het eerste dat hier vermeldenswaardig is, is het feit dat alle 14 jongemannen uitdrukkelijk vermeldden dat hun vriendin volledig afwijzend stond tegenover hun criminele activiteiten. Eén van hen werkte zelfs bij de rechtbank, een ander studeerde rechten. Alle jongemannen vertelden bovendien zonder uitzondering dat hun partner hen had gevraagd te stoppen. Maar hier zien we een fundamenteel verschil tussen de uitgesproken desisters en de net zo uitgesproken persisters. En dat niet alleen. Er blijkt zelfs duidelijk verschil tussen degenen die alleen nog twijfelden en degenen die al stappen naar een ander leven hadden gezet.

6.1. Volharders

Zowel de volharders als de twijfelaars maakten namelijk duidelijk dat zij de bezwaren van hun vriendin en haar wens dat hij zou stoppen met criminaliteit niet serieus namen. Soms werd de vriendin zelfs als excuus gebruikt om door te gaan – *'zij wordt er financieel ook beter van'*. Zo zei één van de persisters: *'We hebben een mooi huis voor een stelletje van onze leeftijd. En ze hoeft zich geen zorgen te maken of er vanavond eten op tafel staat. Ja, weet ik veel,*

ik weet niet hoe ik het zeggen moet, maar we hebben het goed. En daar profiteert zij ook van' (Jordan). Een ander heeft er zelfs een hele redenering over en betreft daar in één adem hun kind bij: *'Kijk, ik ben een man, of in ieder geval ben ik een jongen. En eh, ik heb een vriendin en een kleine (van 4) en voor mij is het gewoon zo belangrijk voor mij dat ik altijd garant sta, snap je? Vooral voor mijn dochter, maar ook voor mijn vriendin. En kijk, ik betaal de huur, ik betaal de rekeningen, alles en zo. Dat hoort gewoon bij me, snap je? Dan moet ik een inkomen hebben van minimaal 2.500 euro in de maand. Ik hou ook van merkkleding, mijn dochter houdt ook van merkkleding en mijn vriendin wil er ook leuk uitzien'* (Bobbie). Dit verhaal bevestigt de bevinding dat ouderschap niet vanzelfsprekend preventief effect heeft op jongvolwassen veelplegers, maar dat het daarentegen zowel desistance als persistence kan bevorderen (SCHINKEL, 2019; ABELL, 2018; BLOKLAND & NIEUWBEERTA, 2005).

6.2. Twijfelaars

Alle vijf twijfelaars hadden een relatie en net als de persisters wezen ze de kritiek van hun partner vooralsnog af. Toch hadden ze er iets meer oor voor dan de volharders en hanteerden ze verschillende strategieën om die kritiek te pareren, terwijl ze intussen wel allemaal gewoon doorgingen met delicten plegen. Aan de ene kant stelde een enkeling dat zijn vriendin niet moest 'zeuren' omdat zij er zelf ook van profiteerde; aan de andere kant was een enkeling toch ook wel onder de indruk van het verdriet dat zijn vriendin had van het feit dat hij voor de zoveelste keer vast zat, alhoewel dat laatste in belangrijke mate veroorzaakt leek door de aanwezigheid van zijn huilende moeder. In elk geval waren de meeste twijfelaars iets minder stellig dan de volharders. Zo zei Fouad: *'Zij wou het liever niet, maar aan de andere kant vond ze het ook wel leuk, want ze kreeg heel veel cadeautjes. Maar aan de andere kant wou ze mij ook niet kwijttraken. Het is dus wel eens gebeurd dat ze heeft gezegd: 'ja, nu is het afgelopen', maar uiteindelijk is het niet zover gekomen.'* Michael vertelde dat hij zijn vriendin erg had gemist tijdens zijn laatste straf en dat hij het daarom rustiger aan wilde gaan doen, zodat hij minder kans liep om lang bij haar weg te zijn. Bovendien maakte hij duidelijk dat hij wel begrip had voor haar kritiek. Anderen vertelden dat zij 'op den duur' zouden gaan stoppen. *'Kijk', zei Abdel, 'ze heeft wel een paar keer gezegd van "Ik wil dat je stopt", en soms kon ze mijn gedrag ook wel bepalen. Maar als ze zegt, dat ik moet stoppen met vrienden, of met criminaliteit... ja, dat gaat niet zo snel.'* Veiligheidshalve had hij tegenover haar en zijn broer al aangegeven dat hij wel dacht om over afzienbare tijd te stoppen. Vanuit dat perspectief leek hij vooral met hen in discussie over wanneer stoppen met delicten reëel zou zijn: moest hij dan genoegen nemen met €2000 of €1500 of misschien maar €1200 per maand? Voorlopig ging hij echter nog gewoon door met zijn criminele klussen.

6.3. Voorbereider

Bij de twee met partner die al enkele jaren niet meer voorkwamen in de politieregistratie en die ook duidelijk een ander leven aan het opbouwen waren, zagen we daarentegen een duidelijk positievere reactie op het commentaar van hun partner. De één maakte duidelijk dat haar steun onontbeerlijk was bij zijn pogingen om een ander leven te leiden. De ander was net enkele maanden getrouwd en zijn echtgenote wist van niks en dat wilde hij per se zo houden.

6.4. Stoppers

Tenslotte leken bij de echte desisters de bezwaren van de vriendinnen tenminste te hebben bijgedragen om na te denken over het leven en vooral om de alternatieve koers vast te hou-

den (cf. CUSSON & PINSONNAULT, 1986). Overigens wordt die conclusie weer enigszins gerelativeerd vanwege het feit de echte desisters intussen op alle terreinen in hun leven serieuzer zijn geworden en het dus de vraag is wat nu precies haar aandeel in dit proces is (cf. LYNSTAD & SKARDHAMAER, 2010: 236)

Alles overziend lijkt hier dus sprake van een duidelijk verschil wat betreft de invloed van de partner op het stoppen, afhankelijk van de overwegingen en de ontwikkelingsfase richting desistance waarin de jongvolwassene zich bevindt. Een figuur als Leon, het bekende voorbeeld van SAMPSON en LAUB in *Shared beginnings, divergent lives* (LAUB & SAMPSON, 2003: 118), en de jonge crimineel die door zijn vriendin echt voor de keuze wordt gesteld – ‘Je vrienden of mij’ (SAMPSON, et al., 2006: 466) – zijn we niet tegengekomen. Volgens de jongemannen die wij hebben gesproken deden hun partners hoogstens af en toe een zwakke poging in die richting, maar daar lieten zij zoals ze zelf zeggen ‘hun gedrag niet door bepalen.’ En ‘zelf bepalen’, ‘zelf beslissen’, autonomie is in de belevingswereld van deze jongemannen cruciaal (verg. WEIJERS, et al., 2013).

7. Rol ouders

Zoals hiervoor opgemerkt bleek dat 75% van de totale groep één of meerdere familieleden met contact met politie en justitie had. Ook uit de interviews bleek dat de familie van invloed was op het criminele gedrag van deze jongemannen. Dit gold in elk geval voor de manier waarop zij naar hun eigen criminele verleden keken. Typerend voor de meeste persisters was dat zij in een gezinscontext opgroeiden waarin criminaliteit normaal werd gevonden. Zo zei Hans dat hij zich nergens voor hoefde te schamen, ‘want bij ons in de familie zitten grotere overvallers’. Kortom, terwijl de partners zonder reserve kritisch stonden tegenover het criminele gedrag van deze jongemannen, lag dit cruciale punt bij de meeste ouders juist ingewikkelder. Des te interessanter was het feit dat vrijwel alle respondenten vertelden dat hun ouders – zelfs als hun vader of oudere broer in het verleden bij herhaling in botsing was gekomen met de politie – wilden dat hun zoon stopte met delicten plegen of tenminste zorgde dat hij geen dingen deed waardoor hij voortdurend met de politie in botsing kwam.

7.1. Stoppers en voorbereiders

Hier komt echter net zo’n typerend verschil naar voren als wat betreft de rol van de partners tussen aan de ene kant degenen die nog doorgingen en stoppen onzin vonden en aan de andere kant de desisters en degenen die al duidelijk een andere weg insloegen. Degenen die gestopt waren of al geruime tijd stappen in die richting hadden gezet, namen de kritiek van hun ouders serieus. En dat niet alleen. Ze realiseerden zich ook wat de impact van hun gedrag voor hun ouders al die ellendige jaren van weer gesnapt worden en weer moeten zitten was geweest.

7.2. Volharders en twijfelaars

Daarentegen legden de volharders elk advies om te stoppen steevast naast zich neer. Hooguit namen ze de tips van hun ouders om zich dan tenminste op andere delicten toe te leggen – lees dealen en heling – in overweging. Het bleek dat ouders niet alleen bang waren voor de confrontaties met politie en justitie, nachtelijke invallen of vroeg in de ochtend in het ouderlijk huis, voor de zoveelste keer naar het politiebureau, voorkomen bij de rechter en op bezoek in de gevangenis. Uit de verhalen van de jongemannen bleek dat, terwijl zij zelf nauwelijks nadachten over hun toekomst, de ouders zich ook steeds meer zorgen maakten over hun vaak snel toenemende schulden als gevolg van boetes, schadevergoedingen en on-

verstandige, ondoordachte uitgaven. Maar wat ze ook aanraadden, hoe ze ook tekeer gingen, het ging zoals sommigen zelf opmerkten, *'het ene oor in en het andere uit'*. Daar schaamden ze zich niet voor, dat 'hoorde er gewoon bij'. Al deze jongens maakten duidelijk dat ze een bloedhekel hadden aan de 'preken' van hun ouders, maar ook dat ze daar volstrekt ongevoelig onder bleven. Het raakte ze niet, het bracht ze allerminst aan het twijfelen. In hun eigen ogen gingen ze gewoon stoer door, als een echte onverzettelijke kerel.

Dat gold ook voor sommige twijfelaars. Mohammed, die vooralsnog gewoon doorging, liet ons tegelijkertijd weten dat hij van plan was over een jaar te stoppen en een gewone negen-tot-vijf baan te zoeken (hoewel hij eigenlijk alleen maar vage dromen had van een 'eigen zaak'). Meteen daarop noemde hij echter als bezwaar dat hij van 1800 euro in de maand niet zou kunnen rondkomen, omdat hij ook wilde 'genieten'. *'Weet je'*, vertrouwde deze twijfelaar ons toe over de reactie van zijn moeder, *'die preken kan ik niet tegen. Dan is ze in de keuken en dan komt ze steeds weer naar de kamer lopen en gaat ze weer schreeuwen en dat doet ze de hele dag! Steeds heen en weer.'* In de perceptie van deze jongens doen de ouders lastig. Met zo'n hysterische moeder kun je toch niet rustig in de kamer zitten! Dus dan ging hij zoals hij zelf zei natuurlijk *'gewoon weer naar buiten'*.

Zo kwam er ook een kenmerkend verschil aan het licht wat betreft de opvoeding en bijsturing van degenen die gewoon doorgingen en degenen die een andere weg insloegen of zelfs maar erkenden dat ze zo niet konden doorgaan. Uit de verhalen van de hardnekkige persisters kwam namelijk het beeld naar voren dat hun ouders het over het algemeen wanneer hun zoon ergens tussen de 16 en de 18 was opgaven om hem te corrigeren. Uiteraard hebben de volharders die we hebben gesproken ons hier niks over verteld, maar het is niet ondenkbaar dat sommige ouders vanaf deze leeftijd ook bang waren voor de agressie van hun criminele zoon. Toch was ook wel duidelijk dat met name moeders vaak voor iets anders bang waren, namelijk dat ze hun zoon helemaal kwijt zouden raken. Terwijl de vaders hun zoon volgens hen vanwege zijn antisociale gedrag vaak vanaf een jaar of 16 zo goed als hadden opgegeven, maakten de interviews met deze jongemannen duidelijk dat contact houden bij de meeste moeders voorop stond. Vanuit dit motief probeerden sommige moeders het criminele gedrag van hun zoon na hun 16/17e jaar waar mogelijk te negeren of zelfs te ontkennen. Het was opvallend dat de meeste zoons ook van hun kant hun best deden de vertrouwensband met hun moeder in stand te houden. Dat deden ze door haar van tijd tot tijd iets toe te vertrouwen – net genoeg om haar het idee te blijven geven dat hij haar en alleen haar vertrouwt –, natuurlijk niet alles, want dat leverde maar problemen op. Zolang de jongens doorgingen speelden ze dat spel puur instrumenteel. Van hun kant hield de moeder maar al te graag vast aan de gedachte dat hij haar vertrouwde en dat ze langs die weg toch een beetje positieve invloed kon uitoefenen, of hem in elk geval niet helemaal kwijt raakte.

7.3. Twijfelaars en voorbereiders

Tegelijkertijd werd ons duidelijk dat de steun van de kant van de ouders – zowel praktische als morele en emotionele steun – bij degenen die wilden veranderen een belangrijke rol speelde. Dat betrof zowel hun reflectie op hun leven en hun motivatie om hun leven anders in te richten als hun gevoel voldoende eigen kracht te hebben om te kunnen breken met hun delinquente leven en om daarin ook echt door te zetten. Zo erkende Michael, die nog maar net begon te twijfelen over zijn levenswijze: *'Ja, m'n moeder, poeh, die heeft wat door-gemaakt hoor met mij.'* En ook Abdel gaf zonder reserve aan dat zijn moeder heel blij zou zijn als hij zou stoppen. Fouad erkende, in tegenstelling tot Mohammed, dat zijn moeder veel met hem had gesproken en hem erop had gewezen dat hij mensen er meer pijn mee deed

dan hij beseftte: *'Dus als je uiteindelijk ouder wordt dan word je wat verstandiger en dan ga je er toch voor kiezen dat het geen succes is.'* Ryan, die eveneens nog maar kort aan het twijfelen was, zei aan de ene kant over zijn criminele activiteiten: *'Het blijft natuurlijk altijd een kick.'* Aan de andere kant leken hij en Marco zich inmiddels echt te realiseren wat zij hun ouders – overigens opnieuw vooral hun moeder – al die jaren hadden aangedaan, een geluid dat we nergens hoorden bij de persisters: *'Als ik kom vast te zitten en mijn moeder zie huilen, dan denk ik het is nu wel echt genoeg geweest.'*

Dat is toch een heel ander verhaal dan dat van Mohammed die zijn moeder met haar 'gepreek' alleen maar lastig vond. En dit is precies waar de moeders die hun zoon trouw blijven al die tijd op hopen (verg. HALSEY & DEEGAN, 2015; CODD, 2007; COMFORT, 2003). Dit langzamerhand doordrongen raken van het verdriet dat ze hun ouders bezorgen met hun wangedrag zagen we nog sterker bij degenen die soms met vallen en opstaan al bezig waren een andere weg in te slaan. Zo maakte Abas duidelijk dat hij zijn moeder per se niet wilde zien in de gevangenis: *'Ik weet als ik haar hier zie en als ze weggaat, dat ik me weer helemaal verrot zal voelen. Als je denkt: mijn moeder heeft zo'n goeie vertrouwen in mij en dan..., dan ga je echt kapot van binnen.'*

8. CONCLUSIES

Met veel geluk bleken we met deze 21 interviews uit te komen op een mooie verdeling qua stadia in het desistanceproces waarin de respondenten zich bevonden. Desalniettemin was het totaal aantal interviews voor deze studie bescheiden en kunnen op grond van deze uitkomsten geen al te grote generaliserende uitspraken worden gedaan. Wel durven we in aansluiting op verschillende vergelijkbare recente studies te stellen dat het proces van *desistance from crime* voor de betrokkenen doorgaans gepaard gaat met een heftig 'innerlijk conflict' (LEIBRICH, 1993).

Wat betreft de rol van de partners bleek dat alle vriendinnen zonder voorbehoud tegen de criminele activiteiten van hun vriend waren, maar dat hun kritiek weinig indruk maakte op hun criminele partner zolang die vastbesloten leek om door te gaan. Interessanter is dat hetzelfde, alhoewel iets minder sterk, uiteindelijk ook gold voor de twijfelaars. Die erkennen weliswaar de schaduwzijden van hun levenswijze, maar zagen nog geen andere begaanbare weg voor zich, financieel noch sociaal, en daarom legden zij de kritiek van hun partner vooralsnog naast zich neer. Voorzover de stoppers en degenen die een ander leven voorbereiden een partner hadden, leken zij hun verhouding daarentegen duidelijk serieuzer te nemen.

Deze uitkomsten geven aanleiding om te twijfelen aan de breed aanvaarde gedachte van de belangrijke, temperende rol van de vriendin bij de jongvolwassenen die nog volop en vol overtuiging bezig zijn. Zowel de volharders als de twijfelaars bleken nog allerminst klaar en bereid om hun inkomstenbron, hun levenswijze en hun vrienden 'van de straat' op te geven voor hun vriendin. Dat bleek dus ook op te gaan voor hun kind. De vriendin is bij de jongvolwassenen recidivist met partner weliswaar in beeld en hij hoort haar inbreng des te duidelijker zodra hij zelf begint te twijfelen, maar haar dempende rol richting recidive lijkt pas echt een kans te krijgen als hij zelf heeft besloten te stoppen. Aan de ene kant lijkt de kans zeer klein dat een typische koppige persister echt stopt met delicten plegen vanwege zijn partner. Aan de andere kant vonden we ook voorbeelden waarbij de partner een belangrijke rol speelde in de verandering van de levenswijze van de jonge veelplegers. Dat betrof zowel degenen die een aantal eerste stappen hadden gezet in een andere richting als degenen die al meerdere jaren consistent waren gestopt. Een zekere bestendige relatie lijkt dus wel degelijk een positieve invloed te kunnen hebben op het stopproces van voormalig jeugdige veelplegers. Dat lijkt dan echter minder de beslissing om te stoppen als zodanig

te betreffen, maar vooral de motivatie om vol te houden en door te gaan met een nieuwe proosociale levenswijze, nadat de jongeman heeft besloten te stoppen.

Hoe sterk die rol vervolgens is, is overigens ook nog de vraag. De stoppers blijken namelijk inmiddels op alle terreinen in hun leven serieuzer geworden. Ze nemen meer verantwoordelijkheid, kijken meer naar de toekomst en houden meer rekening met anderen. Het is dus de vraag of en in hoeverre hun vriendin een belangrijke zelfstandige rol heeft in dit proces, of dat de jongemannen hun vriendin serieuzer nemen als logisch aspect van hun keuze voor een serieuzere houding en hun meer volwassen en toekomstgerichte opstelling in het algemeen.

Wat betreft de rol van de ouders kunnen we enerzijds concluderen dat zij in veel gevallen een belangrijkere rol lijken te spelen in de worsteling van deze jongvolwassenen om hun levenswijze te veranderen, te breken met hun oude vrienden en te stoppen met criminaliteit. Deze studie bracht aan het licht dat zij deze rol verrassend genoeg konden spelen, ondanks het feit dat in veel gevallen de situatie thuis gedurende hun jeugd als chaotisch en niet stabiel werd aangemerkt en ondanks het feit dat veel vaders en andere familieleden botsingen met de politie hadden gehad. Terwijl hun ouders op z'n minst ambivalent stonden tegenover hun criminele levenswijze, maakten alle desisters zonder uitzondering duidelijk dat zij tenminste mede waren gemotiveerd door hun ouders, met name door hun moeder, en dat ze zwaar op hen hadden geleund in hun worsteling om hun manier van leven te veranderen. We zagen eenzelfde beeld bij degenen die al hadden besloten te stoppen en stappen in de richting van een ander leven hadden gezet.

Nog belangrijker lijkt het feit dat sommige twijfelaars maar zeker zowel degenen die nog maar aan de start stonden van een ander leven en degenen die als stabiele desisters konden worden beschouwd, zich allemaal leken te realiseren wat voor ellende ze hun ouders met hun criminele levenswijze hadden bezorgd. Waarschijnlijk moet hier de verklaring worden gezocht voor het feit dat de ouders, ondanks hun onvermogen om hun zoon in zijn jeugd op het rechte pad te houden, uiteindelijk toch een belangrijke rol spelen in het stopproces van hun volwassen zoon. Hier zien we een opvallend verschil met de rol van de partner. Voorzover de vriendin in het 'innerlijk conflict' van deze jongemannen een rol speelt, is dat overwegend in de zin van een nadeel van doorgaan voor de jongeman zelf, namelijk dat hij haar weer zal moeten missen als hij vast komt te zitten. Wat betreft de ouders speelt echter een heel ander motief, namelijk het (eindelijk doorbrekend) besef van de ellende die doorgaan met criminaliteit voor hén betekent.

Anderzijds hebben we gezien dat jonge veelplegers zich niets gelegen laten liggen aan de zorgen van hun ouders zolang ze doorgaan met keer op keer delicten plegen. De zorgen van hun vader en moeder dringen niet eens tot hen door. De volharders ervoeren nauwelijks spijt, niet jegens hun vader en evenmin jegens hun moeder. Een enkele twijfelaar had wel af en toe spijt maar stopte dat gevoel weg. De voorbereiders gaven daarentegen zonder uitzondering en zonder omhaal aan spijt en schaamte jegens hun familie te ervaren. Het langzaam dagend besef van het leed dat zij hun ouders hadden aangedaan, terwijl diezelfde ouders – en in het bijzonder hun moeder – hen meestal zo goed mogelijk hadden ondersteund, maakte het makkelijker om afstand te nemen van hun verleden, verantwoordelijkheid voor hun leven te nemen en de moeizame stap naar volwassenheid te zetten. Het is opvallend hoe vaak en nadrukkelijk de band met de moeder daarbij werd genoemd door onze respondenten.

Op dit punt vonden we een subtiel maar interessant verschil met onze bevindingen in 2013. Uitdrukkelijke verwijzingen naar de ouders als 'main-doel' om te stoppen, zoals die naar voren kwamen bij de desisters in die verkennende studie, zagen we in deze studie namelijk slechts bij een enkeling terug. Zij zagen over het algemeen net zomin als bij hun

partner van hun criminele levenswijze af *vanwege* hun ouders. Hier zien we het belang van desistance-onderzoek ‘terwijl het plaatsvindt’: hoe jonger maar vooral hoe dichter op het moment van stoppen, hoe minder zwaar de inbreng van de ouders telt. Hoe meer volwassen en empathisch en hoe meer afstand tot het criminele verleden, hoe sterker het besef wat hun oude levenswijze voor ellende voor hun ouders heeft betekend, hoe sterker ze hechten aan de band met hun ouders en hoe meer ze dat *achteraf* steeds sterker als doorslaggevend gaan beschouwen.

Vanuit dit oogpunt is het belangrijk om ons te realiseren dat de inspanningen van de moeder die haar zoon ondanks alles niet wil kwijtraken tenslotte kunnen lonen. Als de jongeman immers op een gegeven moment toch tot inkeer komt, zijn zijn ouders – en daarmee een perspectief op een ander leven – via haar gekoesterde band niet helemaal uit beeld. Deze bevindingen suggereren dat ouders, en in het bijzonder de moeders van jongvolwassen veelplegers een belangrijke rol kunnen spelen in het terugvinden van de weg naar een aangepast leven. Dat wil zeggen dat zij die rol pas echt kunnen spelen vanaf het moment dat de jongeman begint te beseffen welke ellende hij zijn ouders heeft bezorgd met zijn criminele levenswijze. Hier ligt wellicht een aanknopingspunt voor het reclasseringswerk. Het ziet ernaar uit dat de reclasserender er goed aan doet om het ontluikend empathisch vermogen van de jongvolwassene te stimuleren en het besef te versterken van het leed dat zijn gedrag voor zijn ouders en vooral voor zijn moeder heeft betekend. Daarmee helpt hij niet alleen de jongvolwassene, maar steunt hij ook de ouders in hun lastige positie.

REFERENTIES

- ABELL, L. (2018). Exploring the transition to parenthood as a pathway in desistance, *Journal of Developmental and Life Course Criminology*, 4, 395-426.
- BERSANI, B.E., & DOHERTY, E.E. (2013). When the ties that bind unwind. Examining the enduring and situational processes of change behind the marriage effect, *Criminology*, 51, 399-433.
- BERSANI, B., LAUB, J.H., & NIEUWBEERTA, P. (2009). Marriage and desistance from crime in the Netherlands: do gender and socio-historical context matter, *Journal of Quantitative Criminology*, 25, 3-24.
- BEYENS, K., DIRKZWAGER, A., & KORF, D. (2014). Detentie en gevolgen van detentie: Onderzoek in Nederland en België, *Tijdschrift voor Criminologie*, 56(2), 3-30.
- BLOKLAND A.A.J., & NIEUWBEERTA, P. (2005). The effects of life circumstances on longitudinal trajectories of offending, *Criminology*, 43(4), 1203-1240.
- CALVERLEY, A. (2013). *Cultures of desistance: rehabilitation, reintegration and ethnic minorities*. Routledge.
- CHRISTIAN, J., & KENNEDY, L.W. (2014). Secondary narratives in the aftermath of crime: Defining family relationships with prisoners, *Punishment & Society*, 13(4), 379-402.
- CODD, H. (2008). *In the Sharon of prison: Families, imprisonment and criminal justice*. Willan Publishing.
- CODD, H. (2007). Prisoners' families and resettlement: A critical analysis, *Howard Journal*, 46(3), 255-263.
- COMFORT, M. (2007). Punishment beyond the legal offender, *Annual Review of Law and Social Science*, 3, 271-296.
- COMFORT, M. (2003). In the tube of San Quentin: The 'secondary prisonization' of women visiting inmates, *Journal of Contemporary Ethnography*, 32(1), 77-107.
- COPP, J.E., GIORDANO, P.C., LONGMORE, M.A., & MANNING, W. D. (2019). Desistance from crime during the transition to adulthood: The influence of parents, peers, and shifts in Identity, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 57(3), 294-332.

- CUSSON, M., & PINSONNEAULT, P. (1986). The decision to give up crime. In D.B. CORNISH & R.V. CLARKE (Eds.), *The reasoning criminal. Rational choice perspectives on offending* (pp. 72-82). Transaction Publishers.
- DIRKZWAGER, A. J. E., NIEUWBEERTA, P., & FISELIER, J. P. S. (2009). Onbedoelde gevolgen van vrijheidsstraffen: Een literatuurstudie, *Tijdschrift voor Criminologie*, 51(1), 21-41.
- FARRALL, S., BOTTOMS, A., & SHAPLAND, J. (2010). Social structures and desistance from crime, *European Journal of Criminology*, 7(6), 546-570.
- FARRALL, S., GODFREY, B., & COX, D. (2009). The role of historically-embedded structureer in processes of criminal reform. A structural criminology of desistance, *Theoretical Criminology*, 13(1), 79-104.
- GRAY, E. (2013). *What happens to persistent and serious young offenders when they grow up. A follow-up study of the first recipients of intensive supervision and surveillance*, Youth Justice Board for England and Wales.
- HAIRSTON, C. F. (2007). *Focus on children with incarcerated parents: An overview of the research literature*, The Annie E. Casey Foundation.
- HAIRSTON, C.F. (1991). Family ties during emprisonment: Important to whom and for what? *Journal of Sociology and Social Welfare*, 18(1), 87-104.
- HALSEY, M., & DEEGAN, S. (2015). 'Picking up the pieces': Female significant others in the lives of young (ex)incarcerated males, *Criminology and Criminal Justice*, 15(2), 131-151.
- HEALY, D. (2013). Changing fate: Agency and the desistance process, *Theoretical Criminology*, 17(4), 557-574.
- HLAVKA, H.R., WEELOCK, D., & COSSYLEON, J.E. (2015). Narratives of commitment. Looking for work with a criminal record, *The Sociological Quarterly*, 56(2), 213-236.
- JARDINE, C. (2018). Constructing and maintaining family in the context of imprisonment, *The British Journal of Criminology*, 58(1), 114-131.
- KRÜGER, S., PRIEBE, S., FRITSCH, F., & MUNDT, A. P. (2017). Burden of separation and suicide risk of prisoners with minor children, *International Journal of Law and Psychiatry*, 52, 55- 61.
- LAUB, J. H., & SAMPSON, R. J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives*. Harvard University Press.
- LAUWEREYS, H. (2019). Straftoemeting aan ouders: de kinderen gestraft? Naar een kinderrechten-benadering in de straftoemetingsbeslissing in het gemeen strafrecht, *Tijdschrift voor jeugdrecht en kinderrechten*, 1, 28-41.
- LAUWEREYS, H. (2017). Wat met (de rechten van) de kinderen? De relevantie van de gezinssituatie bij de bestrafing van volwassenen, *Panopticon*, 38(6), 501-504.
- LEE, H., PORTER, L., & COMFORT, M. (2014). Consequences of Family Member Incarceration: Impacts on Civic Participation and Perceptions of the Legitimacy and Fairness of Government, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 651(1), 44-73.
- LEIBRICH, J. (1993). *Straight to the point. Angles on giving up crime*, University of Otago Press.
- LIGHT, R., & CAMPBELL, B. (2006). Prisoners' families: Still forgotten victims?, *Journal of Social Welfare and Family Law*, 28, 297-308.
- LYNGSTAD, T.H., & SKARDHAMAER, T. (2010). Changes in criminal offending around the time of marriage, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 54(4), 608-615.
- MARUNA, S., & FARRALL, S. (2004). Desistance from Crime: A Theoretical Reformulation, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 43, 171-94.
- MARUNA, S. (2001). *Making good. How ex-convicts reform and rebuild their lives*. American Psychological Association.
- NASER, R. L., & VISHER, C. A (2006). Family members' experiences with incarceration and reentry, *Western Criminology Review*, 7(2), 20-31.
- NUGENT, B. (2017). *Locked out, locked in. Young people, adulthood and desistance from crime*. University of Edinburgh.

- NUGENT, B., & SCHINKEL, M. (2016). The pains of desistance, *Criminology and Criminal Justice*, 16(5), 568-584.
- SAMPSON, R.J., LAUB, J.H., & WIMER, C. (2006). Does marriage reduce crime? A counterfactual approach to within-individual causal effects, *Criminology*, 44, 465-507.
- SAMPSON, R., & LAUB, J. (1993) *Crime in the making. Pathways and turning points through life*. Harvard University Press.
- SCHINKEL, M. (2019). Rethinking Turning Points: Trajectories of Parenthood and Desistance, *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 5, 366-386.
- SHAPLAND, J., & BOTTOMS, A.E. (2011). Reflections on social values, offending and desistance among young adult recidivists, *Punishment and Society*, 13, 256-282.
- THEOBALD, D., & FARRINGTON, D. P. (2009). Effects of getting married on offending: Results from a prospective longitudinal survey of males, *European Journal of Criminology*, 6(6), 496-516.
- VAN DRIE, D. (2017). *Motivatie in de ontwikkeling van desistance. Jongvolwassen veelplegers 15 jaar gevolgd [uitg. doctoraal proefschrift]*. Universiteit Utrecht.
- VAN 'T HOFF-DE GOEDE, S. (2018). *While you were locked up: An empirical study on the characteristics, social surroundings and wellbeing of partners of prisoners in The Netherlands [uitg. doctoraal proefschrift]*. Universiteit Utrecht.
- WEIJERS, I. (2020). Jonge veelplegers en hun worsteling om te stoppen met criminaliteit. Een vierfasen model, *Tijdschrift voor Criminologie Themanummer Hedendaagse jeugdcriminaliteit*, 62(2-3), 228-246.
- WEIJERS, I. (2019). *Veelplegers aanpakken. 81 jonge veelplegers 15 jaar gevolgd*. SWP.
- WEIJERS, I. & VAN DRIE, D. (2014). *Stoppen of volharden. Portretten van jonge veelplegers*. SWP.
- WEIJERS, I., VAN DRIE, D., & VAN GRONINGEN, S. (2013). Eruit groeien/ eruit breken: stoppen met criminaliteit door jongvolwassen veelplegers, *Panopticon*, 34(1), 5-18.
- WEIJERS, I., HEPPIING, K., & KAMPION, M. (2010). *Jeugdige veelplegers*. SWP.